

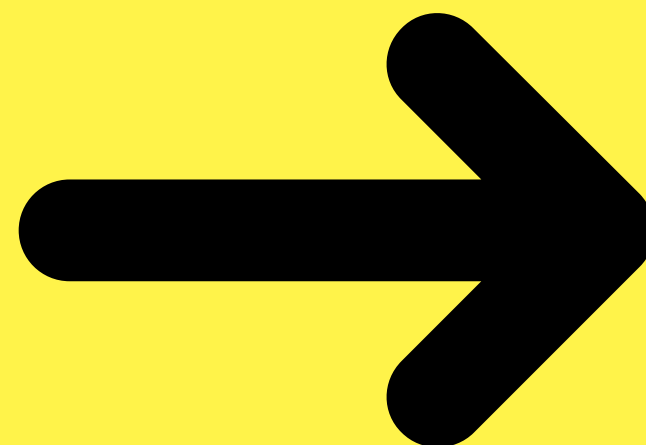
A large crowd of people is gathered in a gallery or exhibition space. In the background, a grid of small photographs is displayed on a wall. The scene is overlaid with a large, semi-transparent yellow circle. The text 'JASNA 10' is prominently displayed in white, bold, sans-serif font across the center of the circle. Below it, the subtitle 'PRAKTYKOWANIE SPOŁECZNEJ INSTYTUCJI KULTURY' is written in a smaller, white, bold, sans-serif font.

JASNA¹⁰

**PRAKTYKOWANIE
SPOŁECZNEJ
INSTYTUCJI
KULTURY**

- 5** **JASNA 10 —
praktykowanie
społecznej
instytucji kultury**
- 8** **Od jakości
artystycznej
do roli społecznej**
- 13** **Jasna 10
— chodź do nas,
chodź z nami!**
- 27** **Charakterystyka
społecznej instytucji
kultury**

- 39** **Kierunek
rozwoju społecznych
instytucji kultury**
- 41** **Społeczna instytucja
kultury a publiczna
instytucja kultury**
- 44** **Potrzebujemy
nowego prawa**

JASNA 10 — praktykowanie społecznej instytucji kultury

IGOR STOKFISZEWSKI

Idea społecznej instytucji kultury narodziła się w środowisku teatru niezależnego w latach dwutysięcznych. Stała za nią obserwacja, że organizacje artystyczne działające w ramach trzeciego sektora stanowią wyrazisty element pejzażu kulturalnego, dostarczają oferty różnej od oferty instytucji publicznych, odpowiadając na inne potrzeby odbiorców i odbiorczyń kultury, a mimo to ich miejsce i rola w kulturze nie są uznane, brakuje rozwiązań w ramach polityk publicznych, które by je wzmacniały, a w konsekwencji ich sytuacja jest na tyle niestabilna, że nie mogą zaplanować i zabezpieczyć swojej działalności w dłuższej perspektywie, o rozwoju nie wspominając. To właśnie dlatego w centrum idei społecznej instytucji kultury usytuowała się **kwestia instytucjonalizacji społecznego sektora kultury**.

Od blisko dwudziestu lat brakuje narzędzi systemowych, które umożliwiłyby instytucjonalizowanie się społecznego sektora kultury. Choć w Polsce liczba aktywnych w obszarze kultury organizacji pozarządowych szacowana jest na ok. 11 000 i jest bliska liczbie publicznych instytucji kultury, w literaturze przedmiotu traktuje się te NGO-sy jako organizacje non-profit realizujące cele publiczne z prywatnej inicjatywy. Sugeruje to, że motywacje powoływania tych organizacji kulturalnych są bliskie motywacjom powoływania firm sektora kreatywnego – z tą różnicą, że działają nie dla zysku, oraz że ich twórcy realizują cele bliskie celom sektora publicznego – z tą różnicą, że do niego nie należą. Brak rozpoznania motywacji i celów tych instytucji, które byłyby niezależne od sektorów publicznego i prywatnego, jak również niedostrzeżenie odmiennych potrzeb ich publiczności powoduje, że wciąż nie wypracowano mechanizmów instytucjonalizacji społecznych instytucji kultury, które dawałyby im systemowe wsparcie.

Starania środowisk kultury niezależnej oraz ich przeniesienie do polityki samorządowej lub ścisła współpraca z samorządami doprowadziły do prób wzmocnienia organizacji kulturalnych. Najbardziej wyrazistym przykładem powodzenia tych wysiłków jest realizowany przez Warszawę program Społeczna Instytucja Kultury, dostrzeżony niedawno przez jury prestiżowych europejskich nagród „The Innovation in Politics Awards”. Umożliwia on organizacjom społecznego sektora kultury nie tylko prowadzenie trzyletniej działalności programowej, lecz także rozwój infrastruktury i zaplecza administracyjnego. Wśród organizacji dofinansowanych w ramach programu znalazła się

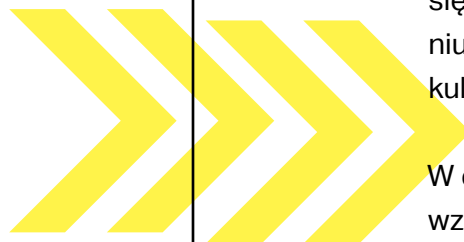
Krytyka Polityczna, która prowadzi centrum społeczno-kulturalne Jasna 10 w Warszawie.

Po raz pierwszy pojawiła się możliwość praktykowania społecznych instytucji kultury, co pozwala na pogłębienie refleksji na temat ich miejsca w pejzażu kulturalnym, roli społecznej i kulturalnej, jaką odgrywają, oraz potencjalnych mechanizmów ich instytucjonalizacji. Poniższy tekst jest próbą podjęcia takiej refleksji.

Najpierw krótko opisuję rozwój społecznego sektora kultury w ostatnich latach. Następnie analizuję studium przypadku: centrum społeczno-kulturalne Krytyki Politycznej Jasna 10 w Warszawie, by pokazać, jak w praktyce funkcjonuje społeczna instytucja kultury dzięki możliwościom, jakie stwarza warszawski program – tu również dzielę się obserwacjami, które mogą przyczynić się do rozwoju tego programu. Studium przypadku pozwala na opis charakterystycznych cech społecznej instytucji kultury, to zaś pomaga zdefiniować podstawowe różnice pomiędzy społecznym i publicznym sektorem kultury. W końcu apeluję o podjęcie starań na rzecz wprowadzenia systemowych rozwiązań, które mogłyby doprowadzić do instytucjonalizacji społecznego sektora kultury.

Od jakości artystycznej do roli społecznej

Impuls do rozwoju społecznego sektora kultury dały organizacje wywodzące się ze sztuki niezależnej lat 90. – były to teatry, galerie i wydawnictwa. Z czasem jednak ten sektor wzbogacił się o organizacje i praktyki, dla których funkcjonowanie w obszarze sztuki stało się wehikułem do **realizacji celów natury społecznej**. Artystki i artyści działający w ramach społecznego sektora kultury zaczęli posługiwać się sztuką jako platformą upodmiotowienia, integracji i emancypacji niewidzialnych tożsamości i grup społecznych. W tym przypadku istotnym komponentem stało się wzbogacenie społecznego sektora kultury o cele i praktyki wywodzące się z **aktywizmu**. Te twórczynie i ośrodki sprawiły, że do społecznego sektora kultury zaczął przenikać **paradygmat partycypacyjny**, w którym artystka lub artysta raczej facylitują proces zbiorowy niż wyrażają własne przekonania, zaś ostateczny efekt oraz jego wydźwięk są wynikiem współpracy z uczestniczkami działania. To zaś zaczęło determinować nowe gatunki wypowiedzi artystycznej i wzbogacać praktyki kulturalne

o formaty bliskie animacji i edukacji eksperymentalnej. Równolegle – poza dużymi ośrodkami miejskimi – zaczęły się rozwijać organizacje służące integracji i negocjowaniu **tożsamości wspólnot lokalnych** w oparciu o gatunki kultury bliższe klasie ludowej.

W efekcie społeczny sektor kultury jest różnorodnym pod względem klasowym obszarem wytwórczości kulturalnej, który spaja forma prawna organizacji (trzeci sektor) i nadrzędność celów społecznych. Charakterystyczne dla społecznego sektora kultury jest prowadzenie działalności obejmującej twórczość artystyczną, pracę ze społecznościami, animację kultury i aktywizm w oparciu o paradygmat partycypacyjny.

W centrum pytania o kształt społecznej instytucji kultury stoi więc kwestia zinstytucjonalizowania sektora społecznego w taki sposób, by model instytucjonalny, zarządczy, pracowniczy oraz orientacja na odbiorczynie i odbiorców odzwierciedlały wartości i praktyki, które zostały wytworzone w procesie rozwoju społecznego sektora kultury.

Jasna 10 — chodź do nas, chodź z nami!

Jasna 10: Świetlica Krytyki Politycznej w Warszawie jest centrum społeczno-kulturalnym prowadzonym przez Stowarzyszenie im. Stanisława Brzozowskiego. Miejsce to funkcjonuje od jesieni 2019 r. pod adresem Jasna 10 lok. 3. Intencją, która stała za powołaniem tego miejsca, było stworzenie przestrzeni dla uobecnienia się postępowych treści i praktyk kreowanych przez Krytykę Polityczną oraz związane z nią środowisko intelektualne, społeczne, kulturalne i polityczne. Równoległe z utworzeniem Świetlicy Krytyka Polityczna zdecydowała się wystartować w konkursie na program Społecznej Instytucji Kultury rozpisywany przez m.st. Warszawa i zaproponowała projekt „Centrum Jasna”. Obejmuje on działania artystyczne i edukacyjne prowadzone przez konsorcjum zbudowane z pięcioma innymi warszawskimi organizacjami pozarządowymi, fundacjami: Automatophone, Kaleckiego, Kem, Strefa WolnoSłowa i Widok. „Centrum Jasna” zyskało aprobatę jurorów konkursu i pod koniec 2019 roku

Krytyka Polityczna otrzymała wsparcie finansowe na prowadzenie działalności przy ul. Jasnej 10 przez trzy kolejne lata, od 2020 do końca 2022 roku.

Sposób funkcjonowania centrum społeczno-kulturalnego Jasna 10 można opisać za pomocą metafory kręgów. Pierwszy z nich to projekt „Centrum Jasna”, który dostarcza program artystyczny i edukacyjny warszawskiej publiczności. Każda z organizacji tworzących konsorcjum ma przypisane w ramach tego projektu odrębne zadania. Krytyka Polityczna odpowiada za **prowadzenie czytelnicy, organizowanie debat, wykładów, dyskusji, cykli muzycznych, filmowych i wizualnych** oraz za **regranting** – otwarty konkurs dla twórczyń i twórców kultury. Widok prowadzi **cykl spotkań seminaryjnych** poświęconych wybranym problemom współczesnej kultury wizualnej. Kem realizuje Szkołę Kem – program **eksperymentalnej platformy edukacyjnej** skupionej na **feministycznych i queerowych** praktykach performatywnych, skierowany szczególnie do osób ze **środowisk LGBTQ+**. Fundacja Kaleckiego zainicjowała Dyskusyjny Klub Czytelniczy Książki Społecznej, który kontynuuje Krytyka Polityczna. Automaton odpowiada za program **warsztatów i eksperymentalnych prezentacji muzyczno-dźwiękowych** adresowany do **Głuchych** oraz **osób w kryzysie bezdomności**, działania w duchu archeologii społecznej – poszukiwania **ludowej historii Warszawy** poprzez muzykę i dźwięk. Strefa WolnoSłowa prowadzi zaś Instytut Otwarty – **program edukacyjny dla twórczyń i twórców kultury z zapleczem migranckim lub pracujących ze społecznościami migranckimi**.

Projekt „Centrum Jasna” stara się wyjść naprzeciw oczekiwaniom sformułowanym przez m.st. Warszawa w programie Społeczna Instytucja Kultury – jest przestrzenią spotkania różnych środowisk twórczych z odbiorczyniami i odbiorcami kultury, pragnącą przyczynić się do zaspokojenia potrzeb i aspiracji kulturalnych mieszkanek i mieszkańców Warszawy. Jednak projekt „Centrum Jasna” poprzez **zagwarantowanie infrastruktury i zaplecza administracyjnego** potrzebnych do realizacji działań w ramach **konsorcjum organizacji** stał się z czasem **dźwignią rozwojową** dla Jasnej 10 jako społecznej instytucji kultury w rozumieniu **miejsca** – fizycznej infrastruktury. Istnienie miejsca i kadry je obsługującej sprawiło, że organizacje zrzeszone w konsorcjum zaczęły realizować w Jasnej 10 również przedsięwzięcia wykraczające poza projekt „Centrum Jasna”.

Krytyka Polityczna włączyła w pracę Świetlicy międzynarodowe projekty MediActivism i Generation Change. MediActivism to program, który zajmuje się tematem klimatu i prawa do miasta; jest realizowany w partnerstwie z Europejską Fundacją Kultury (Holandia), Kurziv (Chorwacja), Les Têtes de l'Art (Francja), Fanzingo (Szwecja), ZEMOS98 (Hiszpania) oraz w partnerstwie lokalnym z grupą ZAKOLE. Choć ten projekt skupia się na działaniach zamiejscowych, prowadzonych na bagiennych terenach Zakola Wawerskiego, to Jasna 10 stała się miejscem realizacji spotkań i **wewnętrznych warsztatów grup** w niego zaangażowanych.

Kolejne z działań realizowanych w świetlicy nosi nazwę Generation Change – jest to program wzmocnienia

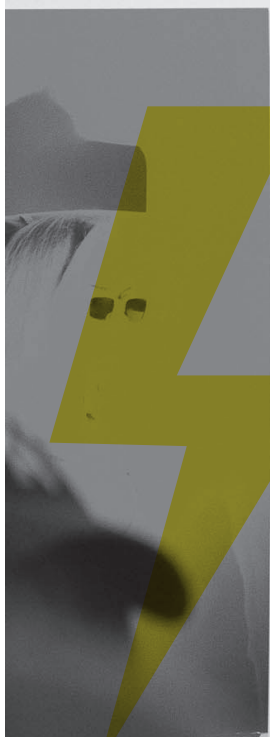

młodego pokolenia aktywistek i aktywistów realizowany w partnerstwie z Fundacją Rzeczą Społeczną (PL), European Community Organizing Network (Słowacja), Narrative Initiative (USA) i Centrum Intersekcjonalnej Sprawiedliwości (PL). W pierwszej edycji tego programu prowadzonej w latach 2020–2021 uczestniczyły przedstawicielki i przedstawiciele **ruchu na rzecz osób LGBTQ+, ruchu feministycznego, ruchów klimatycznych, ruchu na rzecz demokratyzacji Białorusi** oraz **ruchu studenckiego**. Także w tym przypadku Jasna 10 stała się siedzibą programu; odbywały się tu seminaria i warsztaty dla

Ola Nowicka
fotografie: Kasia Szoragaj

Agła Stróżyńska
fotografie: Kasia Szoragaj

młodych aktywistek i aktywistów, zaś **infrastruktura** tego miejsca **służyła im do realizacji ich własnych warsztatów czy kampanii**. Również Fundacja Rzecz Społeczna – jeden z partnerów projektu – realizował w Jasnej 10 własne **warsztaty z organizowania społecznościowego**.

Zarówno lokal przy Jasnej 10, jak i realizacja projektu „Centrum Jasna” pozwoliły Krytyce Politycznej na ubieganie się także o **środki międzynarodowe** na prowadzenie projektu edukacyjnego The N.E.W. School, pomyślanego jako wspólna platforma dla edukacji kulturalnej i aktywistycznej grup wykluczonych należących do młodszego pokolenia działaczek i działaczy społecznych.

Warto odnotować, że do kręgu współtwórczyń i współtwórców Jasnej 10 zaliczają się także artystki, artyści i kolektywy wyłonione w trzech edycjach konkursu regrantingowego. Konsorcjum organizacji realizujące projekt „Centrum Jasna” w latach 2020–2021 wybrało 13 premierowych przedsięwzięć artystyczno-społecznych z dziedzin sztuki wizualnej, dźwiękowej, sztuki ze społecznością oraz sztuk performatywnych, zgłoszonych i zrealizowanych zarówno przez debiutujących twórców i twórczynie, jak i przez uznane postaci sztuki zaangażowanej.

Organizacje tworzące konsorcjum „Centrum Jasna” zaczęły realizować przy Jasnej 10 przedsięwzięcia wykraczające poza ramy projektu: Automatophone nadal organizuje **pokazy filmów z tłumaczeniem na Polski Język Migowy** we współpracy z Polskim Związkiem Głuchych, **warsztaty perkusyjne dla Głuchych** czy Festiwal

Radykalna Kultura Polska. Strefa WolnoSłowa natomiast organizuje **spotkania diaspory białoruskiej** mieszkającej w Warszawie, **konsultacje prawne dla osób migranckich i uchodźczych** oraz spotkania platformy migrart.waw.pl, która zrzesza **artystki i artystów migranckich** mieszkających w Warszawie.

Wśród inicjatyw aktywnych w Jasnej 10, które nie są częścią konsorcjum ani projektu „Centrum Jasna”, warto wskazać również kolektywy korzystające z mieszczącego się w tym samym lokalu studia nagraniowego, w którym realizują m.in. cykle podcastów.

Spółeczna instytucja kultury jako idea

Instytucjonalizacja społecznego sektora kultury i aktywizmu

Forma instytucjonalna (manifestacja, przejaw) partycypacyjnego paradygmatu kultury i działalności społecznej

Zinstytucjonalizowana samoorganizacja na rzecz zmiany społecznej czynionej zgodnie z określonymi wartościami poprzez transformację kulturową w zakresie symboli, postaw, nawyków, sposobów współbycia

Rozwój społeczności instytucji, nie publiczności

Generation Change
Międzynarodowy projekt Krytyki Politycznej z zakresu edukacji aktywistycznej finansowany ze środków Ambasady USA (2020–2021) i Funduszy Norweskich (2021–2023). Partnerzy: Fundacja Rzecz Społeczna (PL), European Communist Organizing Network (Słowacja), Narrative Initiative (USA), Centrum Interseksyjnej Sprawiedliwości (PL). Grupy aktywistyczne biorące udział w programie: Grupa Nieustającej Pomocy, Magazyn SZAJN, Otwarty Uniwersytet im. Karola Modzelewskiego, Extinction Rebellion + Baby dla Klimatu, Inicjatywa Wolna BiałoRuś.

Warsztaty Fundacji Rzecz Społeczna z organizowania społecznościowego; warsztaty wewnętrzne Grupy Nieustającej Pomocy; warsztaty Lustro z ciałopozytywności Magazynu SZAJN; seminaria online Otwartego Uniwersytetu

The N.E.W. School
Międzynarodowy projekt Krytyki Politycznej wzmacniający edukację kulturalną i artystyczną mniejszości.

Jasna 10: Warszawska Świetlica Krytyki Politycznej społeczna instytucja kultury jako miejsce

Krytyka Polityczna
Prowadzenie czytelnicy; organizowanie debat, wykładów, dyskusji, cykli muzycznych, filmowych i wizualnych; regranting – otwarty konkurs dla twórczyń i twórców kultury

MediActivism
Międzynarodowy projekt Krytyki Politycznej – klimat a prawo do miasta finansowany ze środków Komisji Europejskiej. Partnerzy: Europejska Fundacja Kultury (Holandia), Kurziv (Chorwacja), Les Têtes de l'Art (Francja), Fanzingo (Szwecja), ZEMOS98 (Hiszpania); partnerstwo lokalne – grupa ZAKOLE (Krystyna Jędrzejewska-Szmek, Spółdzielnia KRZAK – Zuzanna Derlach, Pola Salicka, Olga Roszkowska); zamiejscowe działania zamiejscowe na terenie Zakola Wawerskiego.

Fundacja Kultury Wizualnej WIDOK
Cykl spotkań seminaryjnych poświęconych wybranym problemom współczesnej kultury wizualnej

Fundacja Automatophone
Program warsztatów i eksperymentalnych prezentacji muzyczno-dźwiękowych adresowany do osób głuchych, osób w kryzysie bezdomności; działania w duchu archeologii społecznej – poszukiwania ludowej historii Warszawy poprzez muzykę i dźwięk

Organizowane przez Automatophone pokazy filmów z tłumaczeniem na Polski Język Migowy we współpracy z Polskim Związkiem Głuchych; warsztaty perkusyjne dla osób głuchych; Festiwal Radykalnej Kultury Polskiej.

Centrum Jasna społeczna instytucja kultury jako projekt

INICJATYWY ORGANIZACJI WCHODZĄCYCH W SKŁAD KONSORCJUM POZA PROJEKTEM CENTRUM JASNA

Fundacja KEM
Szkola KEM – programu eksperymentalnej platformy Edukacyjnej, skupionej na feministycznych i queerowych praktykach performatywnych, skierowanej szczególnie do osób ze środowisk LGBTQ+

Fundacja Kaleckiego
Dyskusyjny Klub Czytelniczy Książki Społecznej

Fundacja Strefa WolnoSłowa
Instytut Otwarty – program edukacyjny dla twórczyń i twórców kultury z zapleczem migranckim i/lub pracujących ze społeczności migranckimi

Wspierane lub organizowane przez Strefę WolnoSłową: spotkania diaspory białoruskiej, mieszkającej w Warszawie; konsultacje prawne dla osób migranckich i uchodźczych; spotkania platformy migrart.waw.pl zrzeszającej artystki i artystów migranckich mieszkających w Warszawie.

ORGANIZACJE KORZYSTAJĄCE Z INFRASTRUKTURY OFFLINE I ONLINE (DODATKOWI BENEFICJENCI)

Ośrodek, platforma dla innych organizacji, dla grup nieformalnych, kolektywów i ruchów społecznych (centrum społeczne i instytucja kultury w jednym)

Współzarządzanie, zarządzanie partycypacyjne

Instytucja feministyczna
Instytucja demokratyczna
Instytucja ekologiczna
Instytucja dóbr wspólnych

kultura
edukacja
insuzywność
socjologia kulturowa
aktywizm

Charakterystyka społecznej instytucji kultury

W jaki sposób w społecznym sektorze kultury realizowana jest partycypacja? Po pierwsze: poprzez postawienie w centrum zainteresowania instytucji realnych potrzeb odbiorców i odbiorczyń jej działań, co przekłada się na sposób budowania programu; po drugie poprzez włączenie do modelu zarządzania instytucją elementów partycypacyjnych.

W związku z realizacją projektu „Centrum Jasna” Jasna 10 stara się świadomie praktykować partnerstwo w ramach konsorcjum organizacji: negocjować kształt instytucji aż do osiągnięcia konsensusu oraz delegować na organizacje partnerskie odpowiedzialność za realizację działań w duchu pełnego zaufania. Partnerstwo i delegowanie sytuują się na wysokich szczeblach tzw. drabiny partycypacji – narzędzia służącego ocenie poziomu uczestnictwa. Kwestia partycypacyjnego zarządzania pozostaje jednak wyzwaniem, które wymaga dalszych

badań i implementowania nowych rozwiązań – staje się to problem tym pilniejszy, im bardziej poszerza się krąg stałych partnerstw Jasnej 10.

Obok konsorcjum funkcjonuje bowiem sieć organizacji systematycznie współpracujących z Jasną 10 w ramach innych projektów; są to oczywiście Grupa Zakole, Fundacja Rzecz Społeczna, pięć grup nieformalnych zaangażowanych w program Generation Change – ale ta lista stale się wydłuża. Mamy ambicję rozwijać **model zarządzania partycypacyjnego** i poszukiwać formuł, w których podejmowanie decyzji o kształcie i programie instytucji realnie włączałoby podmioty zaangażowane w jej działanie, a jednocześnie nie paraliżowało procesów i nie uniemożliwiałoby zarządzania.

Usytuowanie w centrum programu instytucji potrzeb jej odbiorczyń i odbiorców oznacza kształtowanie jej na bazie realnego zapotrzebowania, wyrażanego poprzez uczestnictwo osób w jej działalności i uzyskiwanie od nich informacji drogą bezpośrednich rozmów, poprzez sieci społecznościowe i ankiety. Opis bliskodwuletniego funkcjonowania Jasnej 10 wyraźnie pokazuje, że uczestnictwo w działaniach cieszy się największym powodzeniem wśród przedstawicielek i przedstawicieli społeczności oraz środowisk funkcjonujących na marginesie życia społecznego lub będących pod presją polityczną: osób LGBTQ+, kobiet, osób migranckich i uchodźczych, w tym (w ostatnim roku) szczególnie uciekających z Białorusi, osób Głuchych. Skłoniło to zespół Świetlicy do zdefiniowania tego miejsca jako **bezpiecznej przestrzeni dla mniejszości**, funkcjonującej w oparciu o wartości

takie jak **solidarność, współpraca i troska**, co znalazło wyraz w wypracowanej warsztatowo przez zespół misji instytucji:

W Świetlicy przy Jasnej 10 spotykają się osoby, kolektywy i organizacje, których działania, postulaty, postawy oraz metody prowadzą do odnowy społecznej i politycznej.

Wspólnie wyobrażamy sobie, opisujemy, negocjujemy, wywalczamy i pielęgnujemy świat, którym rządzą nie wyzysk, przemoc i krzywda, lecz solidarność, współpraca i troska.

Myśleniu w kategoriach „ja, moje” przeciwstawiamy odczuwanie w kategoriach „my, nasze”. My — to planeta, nasze — to życie.

Prowadzimy działania artystyczne, aktywistyczne, społeczne, edukacyjne, badawcze, rzecznicze i polityczne. Eksperymentujemy, sprawdzamy, co działa. Wysłuchujemy się nawzajem, naradzamy, uczymy od siebie. Dzielimy się zadaniami, wyzwaniem i zasobami. Wspieramy się, podtrzymujemy, stajemy murem.

Stale nasłuchujemy innych głosów, wypatrujemy innych obrazów, wyczekujemy innych obecności. Jeśli czujesz, że to o Tobie — chodź do nas, chodź z nami — to o nas.

Analogicznie do uczestniczek i uczestników działań realizowanych w Jasnej 10, którzy wywodzą się ze społeczności i środowisk funkcjonujących na marginesie życia społecznego lub będących pod presją polityczną, wśród twórców także szczególnie zainteresowane udziałem w programie

Jasnej 10 są **artystki i artyści zaangażowani, dla których – ze względu na ich tożsamość, poglądy, tematy, które podejmują, lub społeczności, z jakimi współpracują – ograniczona jest przestrzeń wypowiedzi**. Społeczna instytucja kultury staje się tym samym domem dla eksperymentu artystycznego o wysokim ryzyku politycznym.

Drugą cechą prowadzonej przez Krytykę Polityczną społecznej instytucji kultury jest jej „zwrotność” czyli **umiejętność szybkiego reagowania** na zmieniającą się rzeczywistość społeczną, polityczną i kulturową. Za przykład może posłużyć sprawne przeprowadzenie zmian w programie, gdy wybuchła pandemia koronawirusa i wprowadzono przepisy ograniczające dotychczasową działalność instytucji kultury. Cykle pokazów filmowych, debat i koncertów zostały wówczas przeformułowane w „mikrozamówienia”. Ta seria interwencji artystycznych online cieszyła się dużym powodzeniem zarówno wśród twórczyń i twórców, jak i publiczności. Przeformułowanie to było również – zgodnie z duchem Jasnej 10 – wyrazem solidarności ze środowiskami artystycznymi, które przez lockdown z dnia na dzień utraciły źródła zarobków. Szczególnie warto podkreślić fakt, że w rzeczywistości dystansu społecznego nie tyle po prostu przeniesiono do sieci przygotowany wcześniej program instytucji, ile szybko wynaleziono nowy format, który odpowiadał zmienionym warunkom, a zarazem był użyteczny społecznie i inspirujący dla twórców i twórczyń kultury.

Trzecią cechą prowadzonej przez Krytykę Polityczną społecznej instytucji kultury jest **ciągnięcie w stronę**

edukacji. Jeśli przeanalizujemy zainteresowanie odbiorców i odbiorczyń poszczególnymi elementami programu Jasnej 10, zauważymy duże zapotrzebowanie na programy pozaformalnej edukacji osób dorosłych w dziedzinach związanych z aktywnością kulturalną i społeczną. Proces, który zachodzi na Jasnej, potwierdzają badania – ok. 51% dorosłych mieszkanek i mieszkańców Polski sięga po ofertę edukacyjną. Tej potrzeby nie są w stanie zaspokoić publiczne instytucje edukacyjne czy artystyczne, ponieważ są nastawione jedynie na proces kształcenia wpisany w oficjalną ścieżkę nauki, kariery i zatrudnienia. Działania edukacyjne dla osób dorosłych muszą skupiać się w sektorze pozarządowym. Powodzenie programów edukacyjnych Jasnej 10 pokazuje również, że istotnymi odbiorcami programu społecznej instytucji kultury są **osoby młode**.

Czwartą cechą społecznej instytucji kultury, na którą wskazuje praktyka Jasnej 10, jest **zapotrzebowanie uczestników i uczestniczek kultury z grup mniejszościowych na stałe, adresowane do nich usługi**. Chodzi zarówno o program kulturalny, jak i program usług społecznych. Przykładem może być prowadzony przez Automatophone repertuar kina tłumaczonego na Polski Język Migowy, który początkowo miał być jedynie roczną propozycją adresowaną do Głuchych, lecz ze względu na zainteresowanie, którym się cieszył, jest kontynuowany już poza ramami projektu „Centrum Jasna”; to samo zresztą wydarzyło się z warsztatami perkusyjnymi dla Głuchych. Przykładem usług społecznych mogą być realizowane przez Strefę WolnoSłową we współpracy ze

Stowarzyszeniem Interwencji Prawnej konsultacje prawne dla osób migranckich i uchodźczych.

Wreszcie piątą cechą społecznej instytucji kultury jest stanowienie ośrodka wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego i ruchów społecznych poprzez **udostępnianie infrastruktury dla innych** organizacji, grup nieformalnych i kolektywów, szczególnie młodego pokolenia. Od początku działalności Jasnej 10 obserwujemy ogromne zainteresowanie dostępem do infrastruktury (przestrzeni warsztatowych, biurowych, internetu, studia nagrań) współpracujących z nami organizacji oraz uczestniczek i uczestników naszych programów, szczególnie tych z młodszego pokolenia twórczyń i twórców kultury oraz aktywistek i aktywistów.

Społeczna instytucja kultury jest połączeniem centrum społecznego, instytucji kultury i placówki edukacyjnej, w której nie występuje rozróżnienie na aktywizm, kulturę i edukację, lecz dochodzi do wzajemnego wzmocnienia tych trzech strumieni aktywności społecznego sektora kultury.

Działanie w ramach paradygmatu partycypacyjnego sprawia zaś, że **społeczna instytucja kultury** nie tyle buduje publiczność instytucji, którą następnie rozwija, jak to się dzieje w publicznych instytucjach kultury, ile **buduje społeczność instytucji, z którą się rozwija.**

Kierunek rozwoju społecznych instytucji kultury

Społeczne instytucje kultury powstały z myślą o wsparciu niezależnej twórczości artystycznej i wzbogaceniu oferty kulturalnej adresowanej do szerokiego grona odbiorców i odbiorczyń kultury. To podejście, które kreuje bogatszą scenę artystyczną poprzez wzmocnienie twórczości artystek i artystów tworzących obieg niezależny, z pewnością należy rozwijać. Niemniej praktykowanie społecznej instytucji kultury, będące równoległe barometrem tendencji oraz potrzeb odbiorczyń i odbiorców, wskazuje, że można o społecznych instytucjach kultury myśleć również jako nowatorskich typach instytucji – zakorzenionych w oddolnych praktykach i odzwierciedlających dynamikę społecznych przemian. W tym wymiarze nabierają wagi następujące rozwiązania:

- **współpraca**, to jest kreowanie instytucji przez więcej niż jeden podmiot, co motywuje do poszukiwania nowatorskich rozwiązań w zakresie **partycypacyjnego zarządzania**;

- nie tyle adresowanie działań do jak najszerzej publiczności, ile praca z konkretnymi subpublicznościami, które składają się na **społeczność instytucji**, oraz rozwijanie programu i samej instytucji w żywym dialogu z jej społecznością;
- **wspieranie sektora społecznego** poprzez traktowanie instytucji jako zasobu, którym należy się dzielić z innymi podmiotami, instytucja jako miejsce powinna pozytywnie oddziaływać na wzmocnienie całego społeczeństwa obywatelskiego;
- wmontowanie w działanie instytucji **mechanizmu podtrzymywalności i rozwoju**, tak, by ten zasób, jakim jest społeczna instytucja kultury, został wykorzystany także po wygaśnięciu wsparcia;
- wkomponowanie elementów **edukacji** oraz **usług społecznych**. Być może nawet warto pochylić się nad zróżnicowaniem idei społecznej instytucji kultury i uwzględnieniem w ramach tego typu programu również organizacji edukacyjnych i społecznych, społeczna instytucja kultury mogłaby być również placówką edukacyjną czy centrum społecznym.

Społeczna instytucja kultury a publiczna instytucja kultury

Zasadniczą różnicą pomiędzy publiczną a społeczną instytucją kultury jest to, że **publiczna instytucja kultury posiada zobowiązania w odniesieniu do podtrzymywania ciągłości kultury artystycznej i upowszechniania kultury**, podczas gdy **społeczna instytucja kultury jest instytucjonalną manifestacją oddolnej samoorganizacji na bazie określonych wartości zmierzającej do zmiany społecznej w ich duchu**. W konsekwencji **publiczne instytucje kultury ciążą w stronę pracy na archiwum kultury**, lub kanonie, jego reinterpretacji pod kątem tematów i gatunków, mając na uwadze tożsamość całości społeczeństwa w perspektywie jego historii, a **społeczne instytucje kultury ciążą w stronę wynalazczości** tematów, gatunków ekspresji zbiorowej i form instytucjonalnych, mając na uwadze zmianę społeczną wedle wyznaczanych przez siebie wartości i we współpracy z bliskim

im ideowo spektrum społeczności. **Publiczne instytucje kultury proponują** więc **swoim publicznościom nowe odczytania treści kulturowych, społeczne instytucje kultury zaś mobilizują swoje społeczności do wspólnej pracy na rzecz zmiany społecznej.**

Z tych różnic wynika **odmienne podejście metodologiczne** zarówno do badania tych organizmów, jak i stosowania przez nie narzędzi badania rzeczywistości oraz otoczenia społecznego, w którym funkcjonują. Można tę różnicę **opisać za pomocą** dwóch podejść w ramach socjologicznej refleksji nad kulturą: **socjologii kultury i socjologii kulturowej**. Pierwsza z nich zajmuje się odpowiedzią na pytanie, w jaki sposób ludzie uczestniczą w kulturze. Odpowiedź ta służy publicznym instytucjom do budowania swoich programów z ambicją dotarcia do jak najszerzej publiczności ze względu na cel i obowiązek upowszechniania kultury. Socjologia kulturowa natomiast skupia się na pytaniu, w jaki sposób ludzie kreują znaczenia za pomocą szeroko rozumianych obiektów i praktyk kultury. Odpowiedź na tak zadane pytanie służy społecznym instytucjom kultury do wynajdowania formatów i procesów uruchamiających te znaczenia, które wprawiają w ruch zmianę społeczną pożądaną zarówno przez instytucję, jak i jej społeczność.

Nie ulega wątpliwości, że **na przestrzeni minionych dwóch dekad obok publicznego sektora kultury wyrósł pręźnie rozwijający się sektor społeczny, który zasadniczo się od niego różni**. Czerpie z innych zasobów kulturowych, istnieje z powodu innych motywacji i dąży

do osiągnięcia innych celów. Adresuje swoje działania do innych publiczności, z którymi nawiązuje inny typ relacji. **Konieczne jest trwałe uznanie tego faktu.**

Potrzebujemy nowego prawa

Należy wspierać władze publiczne w rozwijaniu polityk takich jak program Społeczna Instytucja Kultury realizowany przez Warszawę, mających na celu wzmocnienie instytucjonalne społecznego sektora kultury. Niemniej w dalszej perspektywie niezbędne jest podjęcie starań na rzecz systemowych rozwiązań, które umożliwiłyby **przekształcanie organizacji społecznych w społeczne instytucje**. Inspiracji nie brakuje. W Chorwacji z powodzeniem rozwijane jest **partnerstwo społeczno-publiczne**, które polega na tworzeniu instytucji kultury zarządzanych wspólnie przez aktorów publicznych i organizacje pozarządowe. Możliwe jest także wzmocnienie rozwiązań bliskich **spółdzielczości**, jak to się dzieje we Francji; usankcjonowanie prawne nowych form, takich jak **instytucja dóbr wspólnych** we Włoszech – w pełni demokratycznie zarządzana przez zgromadzenie ogólne i społeczność instytucji. Inspiracji może dostarczyć także rodzima legislacja. Przekształcanie organizacji pozarządowych w organizacje pożytku publicznego to jeden z przykładów transformacji instytucjonalnej w ramach sektora społecznego.

Kluczowe jest rozpoczęcie poważnej dyskusji o tym, jak umiejscowić w systemie kultury – prężnie rozwijający się od dekad i pełniący niezwykle istotną rolę tożsamościowo – i kulturotwórczą – społeczny sektor kultury.

Wykorzystano zdjęcia z wydarzeń organizowanych przez Krytykę Polityczną i organizacje partnerskie projektu *Centrum Jasna*:

Zdjęcie na okładce – wernisaż wystawy projektu *100LESB.COM* Katarzyny Szenajch i Aleksandry Kamińskiej w ramach Programu Wsparcia Środowisk Twórczych, fot. Paulina Czarnecka

s. 4 – Spacer roślinno-performatywny Iwry Kołodziejkiej i Tarasa Gembika na Zakolu Wawerskim w Warszawie w ramach projektu MediActivism, fot. Jakub Szafrąński

s. 9, 10 – koncert Teoniki Rozynek w ramach cyklu Wolne Niedziele, fot. Paulina Czarnecka

s. 12 – akcja Yulii Krivich *Pracując dla siebie pracujesz dla kraju* w ramach cyklu Mikrozamówienia, fot. Yulia Krivich

s. 15 – warsztat w ramach programu Szkoły KEM, fot. KEM School

s. 17, 19, 38 – debata *Lesba czyli kto?* w ramach cyklu CiałoStanowienie, fot. Agata Kubis

s. 20 – warsztat w ramach programu Szkoły KEM, fot. KEM School

s. 22 – debata *Jest grubo* w ramach cyklu CiałoStanowienie, fot. Agata Kubis

s. 26 – Spacer dźwiękowo-ornitologiczny Edki Jarzab i Marcina Siuchno na Zakolu Wawerskim w Warszawie w ramach projektu MediActivism, fot. Jakub Szafrąński

s. 29, 34 – warsztat w ramach programu Szkoły KEM, fot. KEM School

s. 36 – debata *Między ciałopozytywnością a automodyfikacją* w ramach cyklu CiałoStanowienie, fot. Agata Kubis

s. 43 – Camera Obscura na Zakolu Wawerskim w Warszawie w ramach projektu MediActivism, fot. Krysia Jędrzejwska-Szmek

s. 46 – kolaż Katarzyny Górnej na podstawie wykonanych przez artystkę zdjęć

Zespół Warszawskiej Świetlicy Krytyki Politycznej

Jasna10 tworzą: (od lewej) Ola Knychalska,

Wojtek Zrałek-Kossakowski, Jolanta Nabiałek,

Magdalena Malińska, Iwo Maciak,

Igor Stokfiszewski, Elżbieta Zasińska.

Gościem sesji zdjęciowej był pies Ebro.

JASNA 10 — praktykowanie społecznej instytucji kultury

Autor: Igor Stokfiszewski

Tekst powstał na podstawie analizy działalności Warszawskiej Świetlicy Krytyki Politycznej Jasna 10 oraz dyskusji z zespołem tworzącym program Świetlicy i z zarządem Krytyki Politycznej.

Projekt i skład: Katarzyna Błahuta

Wydawca: Stowarzyszenie im. St. Brzozowskiego / Krytyka Polityczna

Warszawa 2022

ISBN 978-83-67075-22-0

Sfinansowano ze środków Urzędu m.st. Warszawy

JASNA¹⁰

**krytyka
polityczna**

Organizacje partnerskie projektu *Centrum Jasna*: Fundacja Automatophone, Fundacja KEM, Fundacja Strefa WolnoSłowa, Widok. Fundacja Kultury Wizualnej, Fundacja Kaleckiego

**automa
tophone**

Kem
♥

W
—
Fundacja

Fundacja
Kaleckiego